

ПРОБЛЕМИ ГАРМОНІЗАЦІЇ ТРАДИЦІЙНИХ І НОВІТНІХ БІБЛІОТЕЧНО-ІНФОРМАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ

Наталя ПЕЛАГЕША,

старший консультант

Національного інституту стратегічних досліджень

Європейська цифрова бібліотека: проект створення

Курс на євроінтеграцію та перспектива приєднання України до єдиного європейського інформаційного простору (Single Information Area), європейського освітнього і дослідницького просторів та європейського культурного простору (European Cultural Area) ставить перед Україною завдання розвитку національної сфери інформаційно-комунікаційних технологій та культурно-освітньої сфери в руслі європейських тенденцій. Ключовим елементом Єдиного інформаційного простору ЄС визначено Європейську цифрову бібліотеку (ЄЦБ). Якщо раніше бібліотеки, архіви та музеї були справою виключно національної компетенції країн-членів, то сьогодні поглиблення інтеграції всередині ЄС та процеси глобалізації породили потребу вироблення спільної політики щодо цих установ пам'яті. У статті розглянуто етапи та сучасний стан проекту побудови ЄЦБ та обґрунтовано необхідність приєднання до нього України.

Ключові слова: Європейська цифрова бібліотека, Єдиний європейський інформаційний простір, електронна культура, поцифрування, європейська ідентичність, європейська колективна пам'ять, європеїзація.

Стрімкий розвиток **електронної культури** є головним наслідком становлення та поширення глобальної інформаційної цивілізації на сферу культури людства. Електронна культура пов'язана зі створенням та розповсюдженням електронних версій закладів пам'яті (бібліотек, музеїв, архівів) та об'єктів культури і культурної спадщини (образотворчого мистецтва, перформативного мистецтва, нерухомої культурної спадщини, кіно, телебачення). Вона також включає в себе твори, які зразу створювались в електронній формі. Становлення електронних бібліотек, поцифрування культурної спадщини та накопичення цифрового контенту є як однією з основних тенденцій у культурі сучасності, так і об'єктивною умовою розвитку глобальної інформаційної цивілізації. Величезне значення цієї тенденції стало очевидним для урядів більшості країн Європи, США та Японії ще в кінці 1980-х років. На ранніх етапах у цих країнах електронні бібліотеки були оформлені як інноваційні проекти класичних бібліотек або як самостійні проекти організацій, які формують бази знань у своїй галузі діяльності.

Однією з перших цифрових бібліотек вважається цифрова бібліотека Британської бібліотеки, яка в 1993 році створила не тільки повний каталог свого сховища, але й поцифрувала 80 % повнотекстових видань. У подальшому Британська національна бібліотека стала основою для єдиної Національної бібліотеки Великобританії. Її творці є розробниками єдиного національного стандарту на метадані для опису об'єктів цифрового збереження. Японську національну електронну бібліотеку було започатковано ще 1989 ро-

ку. Її загальна вартість становила 500 млн доларів. В одній з найбільших бібліотек світу – Бібліотеці Конгресу США – за останні 12 років поцифровано 10 % фондів, що становить 11 млн матеріалів (вартість робіт – 198 млн дол.) [4]. Щоденно в бібліотеці сканується від 75 до 200 документів. За підрахунками фахівців, для того, щоб поцифрувати весь фонд бібліотеки, який становить 134 млн об'єктів, потрібне не одне десятиліття. Проект «Нова національна бібліотека Франції» був ініційований Президентом Франції Ф. Міттераном та почав діяти в жовтні 1998 року. У Національній бібліотеці Франції у 2006 році були переведені в цифровий формат та стали доступними на веб-сайті 80 тис. текстових документів. Вартість їх поцифрування оцінюється в 80 тис. євро. Фонди Французької національної бібліотеки планують поцифрувати у кількості 150 тис. творів на рік. Розпочате в 1995 році поцифрування бібліотечних фондів стрімкими темпами іде і в Німеччині. Німецьке дослідницьке товариство планує з 2008 року надавати щорічно від 10 до 20 млн євро для цифрового оброблення фондів наукових бібліотек [11].

Визначає тенденцію також такий факт. Крім національних та континентальних проектів електронних бібліотек, у 2005 році в ООН було започатковано глобальний міжнародний проект «Світова цифрова бібліотека» (World Digital Library).

Електронна (цифрова) бібліотека – бібліотека, в якій всі документи зберігаються в цифрових форматах та доступні для роботи з комп'ютера. Вона включає в себе не тільки текстові матеріали в електронному вигляді, але і переведені в електронну форму скульптури, картини, моделі та будь-які інші експона-

ти, які раніше представлялися лише в музеях. Технології імітаційного та 3D-моделювання дають змогу перевести в електронну форму будь-який предмет. Такі можливості є надзвичайно важливими не тільки з позиції збереження інформації, але і в аспекті освітнього процесу та доступності інформації. Бібліотека – це серце будь-якого навчального закладу. Саме вона є визначальною умовою надання сучасних знань та якості освіти. Завдяки цифровим бібліотекам раніше малодоступні матеріали та предмети, які знаходяться у віддалених музеях, університетах і науково-дослідних інститутах, можуть стати доступними. Фонди електронних бібліотек, як текстові, так і звукові, рухомі, графічні, можуть бути ефективно використаними при підготовці навчально-методичних матеріалів нового покоління. Саме це визначило один з основних напрямів розвитку цифрових бібліотек: банк навчальних об'єктів, на основі яких формуються навчальні матеріали та модулі. **Уряди більшості європейських країн, США та Канади у своїх пріоритетних напрямках розвитку освіти та інформаційних ресурсів виділяють формування та наповнення цифрових бібліотек як стратегічно важливе завдання для підвищення якості та доступності освіти, а також для створення нових конкурентних переваг системи освіти.** Серед найбільших університетських проєктів зі створення електронних бібліотек слід назвати Каліфорнійський університет у Берклі, університет Корнелл, Гарвардський, Стенфордський, Оксфордський університети, Сорбонну [5].

Технології цифрових бібліотек надають принципово нові можливості для науково-дослідницької роботи, даючи змогу на відстані працювати над створенням нових знань, виконувати багато науково-дослідницьких та пошукових робіт. Багато країн, навіть невеликі, матимуть змогу оптимально використовувати свій інтелектуальний потенціал.

З іншого боку, **саме створення та поширення цифрового контенту** є як причиною, так і необхідною умовою розвитку глобальної інформаційної цивілізації. Говорячи про інформаційне наповнення (контент), потрібно мати на увазі, що це поняття включає у себе весь спектр інформації, якою володіє сьогодні людство: статичні об'єкти, об'єкти, що рухаються, звуки, тексти – все, що може бути переданим по мережі. В цьому сенсі особлива роль належить урядам європейських країн. Саме у Європі найбільший обсяг культурної спадщини.

Заходи щодо діяльності країн-членів ЄС з поцифрування культурної та наукової спадщини та поширення в Інтернеті європейського цифрового контенту стали здійснюватися в 2000 р. з прийняттям в ЄС Лісабонської стратегії. У її межах у 2001 р. була створена Група національних представників і прийняті Лундські принципи та Лундський план дій до 2005 р. з поцифрування

культурної і наукової спадщини та забезпечення доступу до неї [6]. Поцифрування цієї спадщини і забезпечення доступу до неї визначались найважливішим завданням європейського рівня. **Поцифрування** – це необхідний перший крок на шляху створення контенту, який стане фундаментом електронної Європи. Поцифрування визначається як життєво необхідна діяльність зі збереження культурної спадщини Європи.

Європа володіє багатющою культурною спадщиною, сконцентрованою у бібліотеках, музеях та архівах всього континенту. Звісно, французьке культурне надбання залишається французьким, німецьке – німецьким, але поцифрування, загальноєвропейські електронні каталоги та бібліотеки багаторазово розширюють та інтенсифікують континентальне збагачення культурних цінностей, роблять скарби Європи більш доступними для всіх європейців.

Активність об'єднання в галузі цифрової культури також пов'язана з тим, що в ЄС поставлено мету створити «Європейський культурний простір» (European Cultural Area), який базується на спільній європейській культурній спадщині та стимулюванні плідного міжнародного співробітництва в цій галузі. В основу політичних та структурних змін, які відбуваються в Європі, дедалі активніше закладаються інформаційні та комунікаційні технології, перехід до суспільства, заснованого на знанні. Створення в Європі цифрової культури відбувається одночасно з включенням традиційних культурно-освітніх закладів в європейський культурний простір [7].

Створення Європейської цифрової бібліотеки можна розглядати також як один з механізмів реалізації політики пам'яті та політики ідентичності, яка проводиться на рівні ЄС. Щодо значення бібліотек для формування національної ідентичності Є. Матвеева зазначила: «Виконуючи меморіальну функцію, бібліотека накопичує, зберігає та транслює національну культуру, оскільки основними носіями і творцями національного наративу є наукові, літературні та філософські тексти. В епоху глобалізації бібліотека є гарантом збереження та відтворення національної ідентичності, бо національне існує, перш за все, на рівні змісту, закладеному в слові» [3]. Те саме можна сказати і про наднаціональну європейську ідентичність, бо саме бібліотека продовжує залишатися важливим джерелом залучення до європейської культури, вбираючи весь досвід культурного розвитку Європи та передаючи його від покоління до покоління.

Тенденція розглядати бібліотеки, музеї, архіви як заклади пам'яті, важливі для появи європейської ідентичності, безпосередньо відобразилась на структурі інституцій ЄС. У Європейській Комісії були створені Генеральний директорат з культури та культурної спадщини та Генеральний директорат з культури інформаційного суспільства, в межах якого ор-

ганізований відділ прикладних програм з культурної спадщини.

Визнання важливості значення інформаційних технологій та цифровий зсув як тенденція (digital shift) зумовили прийняття Єврокомісією стратегії розвитку інформаційного суспільства в Європі, яка здобула назву «i2010 – Європейське інформаційне суспільство для зростання та зайнятості». Стратегія має три мети:

- побудова **Єдиного європейського інформаційного простору**;
- збільшення інновацій та інвестицій у сферу досліджень інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ);
- створення інклюзивної цифрової економіки, зменшення цифрової нерівності, подолання цифрового розриву та підвищення рівня життя через ІКТ.

Комісія підкреслює, що головною складовою єдиного європейського інформаційного простору стане Європейська цифрова бібліотека. «Ідея цього проекту полягає в тому, щоб інформаційні технології дали змогу кожному долучитися до європейської колективної пам'яті за допомогою єдиного кліку мишкою» [2], – зазначила Комісар з інформаційного суспільства та медіа Вів'єн Редінг. Її побудова стала одним із пріоритетних завдань країн-членів. Планується, що Європейська цифрова бібліотека об'єднає в одну мережу та зробить загальнодоступними бібліотеки, архіви та музеї європейських країн. Проект є наскільки масштабним, настільки і грандіозним. «Чи зможе Європейська цифрова бібліотека прирівнятися до Александрійської бібліотеки, в якій, за легендою, зберігалося від 30 до 70 % світового знання?» – це запитання міститься в одному з інформаційних повідомлень Єврокомісії [1].

Можна стверджувати, що рух до ЄЦБ почався задовго до того, як виникла ідея її створення. В межах 5-ї, 6-ї та 7-ї рамкових програм ЄС (FP7) були реалізовані та зараз перебувають у стадії реалізації велика кількість програм та ціла низка науково-дослідницьких та технологічних проектів, цілі яких варіюються від координації дій з поцифрування, розроблення пошукових механізмів у роботі зі звуком та зображенням до формулювання загальних стандартів, технологій поцифрування, створення цифрових музеїв, цифрових архівів, цифрових бібліотек тощо. Надзвичайно велике значення в цій царині мала реалізація програм «eEurope2002», «eEurope2005», «e-Content» та «e-Contentplus». Бюджет лише однієї програми «eContentplus (2005–2008)», спрямованої на виробництво європейського цифрового контенту, становить 149 млн євро. На створення єдиного європейського інформаційного простору спрямовані також програми AGAMEMNON (€ 1 998 419), BRICKS (€ 7 000 000), CALIMERA (€ 899 933), DELOS (€ 6 000 000),

EPOCH (€ 7 880 000), PRESTOSPACE (€ 9 000 000), TEL-ME-MOR (€ 1 400 000), TNT (€ 2 650 000), DigitalPreservationEurope (€ 145 100 000), EASAIER (€ 2 100 000) CONTRAPUNCTUS (€1 378 000), QUIZ (€ 1 600 000), MEDIA2007 (€ 1,055 млн) та багато інших. На особливу увагу заслуговує програма MINERVA PLUS, спрямована на координацію національних стратегій, програм та закладів культури з поцифрування, на підтримку процесу створення Європейської цифрової бібліотеки. Бюджет програми становить € 840 000. Особливістю цієї програми є те, що вона поширюється на 10 нових країн-членів ЄС, на Росію і Ізраїль. Ці програми та проекти є взаємопов'язаними і взаємодоповнюючими. Всі вони засновані на визнанні того, **що інформаційні ресурси з культури є рушійною силою для розвитку інформаційного суспільства, e-learning та креативних індустрій культури**, адже сучасна світова економіка поряд з назвою «цифрова економіка» має синонімічну назву «**економіка культури**».

Для України особливий інтерес становить проект Єврокомісії TEL-ME-MOR, який сприяє приєднанню до ЄЦБ дев'яти національних бібліотек країн, які вступили в Євросоюз у 2004 році. В межах проекту аналізуються правила каталогізації, стандарти та цифрові ресурси бібліотек, для кожної складається план приєднання до Європейської цифрової бібліотеки. Словенія приєдналась до Європейської цифрової бібліотеки на попередній стадії проекту, Естонія та Латвія – у січні 2006 р., інші 7 бібліотек планували приєднатися в 2007 році. До кінця 2007 р. ставилось завдання включити в Європейську цифрову бібліотеку національні бібліотеки всіх країн Євросоюзу.

Зараз реалізується 7-ма рамкова програма ЄС з науково-дослідницького, технологічного розвитку та демонстраційної діяльності (2007–2013). Вона є завершальною стадією Лісабонської стратегії і має стати основою побудови європейської економіки, заснованій на знанні. В ній створення цифрових бібліотек також визнана пріоритетним напрямом. Це підкреслено в ініціативі Єврокомісії 2006 року «i2010Цифрові бібліотеки» («**i2010Digital Libraries**»).

Ідея створення ЄЦБ була ініційована на найвищому рівні. В травні 2005 року канцлер Німеччини Г. Шредер, прем'єр-міністр Італії С. Берлусконі, президент Польщі О. Квасневський та прем'єр-міністр Іспанії Хосе Луїс Родригес Сапатеро обговорювали перспективу створення єдиного ресурсу, який би об'єднав європейські бібліотеки. Ідея була підтримана Єврокомісією, Європарламентом та урядами європейських країн [8].

Деякі дослідники стверджують, що рішення про реалізацію проекту створення ЄЦБ урядами європейських країн було прийнято у відповідь на проект GooglePrint та GoogleBookSearch з поцифрування книжкових колекцій та надання доступу до них через

Інтернет. Спочатку цей проект був орієнтований тільки на англomовні книги, видані в США. Потім було заявлено про початок прийому заявок на сканування англomовних книг у 14 країнах, серед яких Великобританія, Австралія, Канада, Ірландія, Нова Зеландія, Індія, Пакистан, ЮАР, Кенія, Ямайка та ін. Пізніше стало відомо про поцифрування книг іншими мовами видавництва Німеччини, Франції, Іспанії та Нідерландів. Видавництва надають Google для поцифрування свої книги тільки за умови дотримання прав на інтелектуальну власність [9]. Відскановано та проіндексовано книги буде повністю, але користувачам буде доступною тільки приблизно їхня п'ята частина. Існують також і інші форми представлення країни в світовому інформаційному просторі. Наприклад, Баварська державна бібліотека планує надати у розпорядження Google для поцифрування понад мільйон книг зі своїх фондів [10]. Бібліотеці буде надано копію продукції. Такі договори з Google уклали також бібліотеки США та Великобританії. Серед них такі університети, як Принстонський, Гарвардський, Оксфордський, Барселонський, Мадридський. Загалом, Google має відсканувати 15 млн книг з бібліотек цих країн та безкоштовно представити їх в Інтернеті. Це 5 тис. назв щоденно, що разом складає 4,5 мільярди книжкових сторінок.

Місію з керівництва проектом створення Європейської цифрової бібліотеки взяла на себе Європейська Комісія. ЄЦБ буде спільною багатомовною точкою доступу до європейської культурної спадщини, яка матиме форму веб-порталу. Її створення є довгостроковим проектом. Але її прототип буде відкритий уже в листопаді 2008 року і надасть відкритий доступ до щонайменше 2 млн поцифрованих об'єктів пам'яті. ЄЦБ надасть можливість безпосереднього користування книгами, картами, архівними записами, фотографіями та аудіовізуальними матеріалами з різних культурних інституцій в різних країнах Європи. На думку Комісії, протягом року від часу запуску проекту кількість об'єктів, до яких буде відкритий доступ через Бібліотеку, значно зросте, оскільки до ЄЦБ приєднуються нові національні архіви, бібліотеки, музеї та аудіовізуальні архіви. Планується, що до 2010 р. Бібліотека зберігатиме 6 млн об'єктів [12].

Європейська цифрова бібліотека створюється не з нуля. Вона буде спиратися на інфраструктуру TEL (The European Library – Європейська бібліотека – theeuropeanlibrary.org), створену дев'ятьма європейськими національними бібліотеками, які є членами Конференції Європейських національних бібліотек (CENL – Conference of European National Libraries) в результаті реалізації науково-дослідницьких проектів GABRIEL та DIGICULT 4-ї та 5-ї рамових програм ЄС [13; 14].

ЄЦБ відкрита для членства всіх культурних інституцій, які можуть надати для ЄЦБ значний контент.

Серед перших членів ЄЦБ були Конференція Європейських національних бібліотек, Європейська асоціація телевізійних архівів, Європейський музейний форум, Європейське відділення Міжнародної ради архівів.

Для створення ЄЦБ мають бути вирішені такі проблеми:

Поцифрування:

Сьогодні в цифровому форматі доступними є менш ніж 1 % колекцій європейських культурних інституцій. Єврокомісія ставить завдання перед країнами-членами активізувати зусилля з поцифрування культурної спадщини.

Онлайновий доступ:

При створенні ЄЦБ мають бути вирішеними проблеми авторських прав. Наприклад, механізм поводження з так званими творами-сиротами (захищені авторським правом твори, власників яких важко або неможливо знайти) та неопублікованими працями, які складають значну частину колекцій культурних інституцій.

Цифрове збереження:

Цифровий контент повинен залишитися доступним для майбутніх поколінь. Носії аудіовізуальної інформації можуть вийти з ладу, комп'ютерні системи можуть застаріти, а формати кодування змінитися. Стратегії вирішення зазначених проблем до цього часу не існує [15].

24 серпня 2006 року Європейська комісія прийняла рекомендації з поцифрування та онлайнової доступності культурних матеріалів та цифрового контенту. Комісія закликала країни-члени розробити систему дій щодо даної сфери – від авторських прав до встановлення ліній з поцифрування та збереження поцифрованого контенту. Міністри культури країн-членів ЄС сприйняли рекомендацію з прихильністю. Спеціально створена країнами-членами Експертна група високого рівня з цифрових бібліотек (High Level Expert Group on Digital Libraries) відслідковує впровадження рекомендацій Комісії та проведення робіт з поцифрування культурного контенту в країнах-членах. Членами Групи є експерти з різних культурних інституцій, видавництв та інших правовласників, представники індустрії ІКТ, наукових співтовариств. Завдання групи – обговорення та пошук шляхів вирішення ключових проблем створення ЄЦБ [16].

Для формалізації співробітництва між бібліотеками, архівами, музеями країн ЄС у листопаді 2008 року буде створений Фонд Європейської цифрової бібліотеки, який вирішуватиме організаційні питання [17].

В останній доповіді «Про ініціативу i2010: на шляху до Європейської цифрової бібліотеки» в липні 2007 року Європарламент підкреслив надзвичайну важливість реалізації цього проекту для майбутнього Європи та закликав країни-члени ЄС розробити та прийняти плани поцифрування культурного контенту

на національному та регіональному рівнях, щоб скоординувати зусилля, запобігти їх дублюванню [18].

Незважаючи на декларування євроінтеграційних устремлень Україна залишається осторонь цих грандіозних планів та перебуває в числі найвідсталіших країн щодо поцифрування та надання доступу до власної культурної і наукової спадщини.

Хоча спроби реалізації деяких проектів зі створення електронних бібліотек та цифрового контенту робляться, вони є мізерними за масштабами, спорадичними, нескоординованими, малоефективними та нездатними задовольняти потреби цифрового суспільства, що формується в Україні. Переважну більшість електронних ресурсів створює та підтримує кожна бібліотека окремо, без належної взаємодії та координації. Сьогодні основними електронними ресурсами, що формують бібліотеки України, залишаються електронні каталоги і бібліографічні бази даних. Про електронні бібліотеки якщо і йдеться, то тільки як про віддалену перспективу. Галузеві бібліотеки створюють вузькоспеціалізовані бази даних спеціальних видів інформації.

Яскравою ілюстрацією стану справ є загальноукраїнська електронна бібліотека дисертацій, яка знаходиться в Українському інституті науково-технічної та економічної інформації (УкрІНТЕІ). До бібліотеки з сорока тисячами дисертацій, яка є скарбницею нації, доступ надається з 15 комп'ютерів випуску до 1995 року. Один на всю Україну маленький зал обслуговують чотири бібліотекарі. Бібліотека не має офіційного статусу електронної державної наукової бібліотеки, а є всього лише підрозділом відділу УкрІНТЕІ. Для порівняння: в Росії дисертації з фондів «Електронної бібліотеки дисертацій» Російської державної бібліотеки (РДБ) можна прочитати в 250 віртуальних читальних залах, розташованих по всій Росії у багатьох вищих навчальних закладах та бібліотеках країни. Щороку бібліотека поцифровує близько 30 тис. дисертацій. Тільки в Москві таких читальних залів 38, у Санкт-Петербурзі – 11. В київських вищих навчальних закладах діє 8 віртуальних читальних залів РДБ та ще 5 – в інших великих містах України. Отже, до поцифрованого російського наукового контенту українські науковці та студенти мають кращий доступ, ніж до власного національного. Все сказане вище говорить про необхідність реформування сфери бібліотек, музеїв та архівів України.

Краща ситуація у Росії. Створення «Електронної бібліотеки дисертацій» у Росії велось в межах Федеральної цільової програми «Електронна Росія на 2002–2010 роки». Бюджет програми складає 2,4 млрд дол. На відміну від України Росія бере участь у реалізації деяких з перерахованих вище проектів ЄС. Партнерами Євросоюзу є Російська державна бібліотека та Публічна бібліотека ім. В. В. Маяковсь-

кого Санкт-Петербурга. В 2003 році в межах проекту Європейської комісії «Російські бібліотеки третього тисячоліття» створений Російський інформаційно-бібліотечний консорціум. Розвиток та перехід на нові інформаційні технології і створення зведеного каталогу бібліотек Росії зазначено серед основних завдань в «Основних напрямках державної політики з розвитку сфери культури і масових комунікацій в РФ до 2015 р. і плані дій з їх реалізації». У цьому ж документі йдеться про необхідність переведення музейних та архівних фондів РФ на електронні носії. Росія проводить активну діяльність, спрямовану на «формування єдиного інформаційно-бібліотечного і соціокультурного простору країн СНД» у межах створеної Росією на базі Російської державної бібліотеки Бібліотечної Асамблеї Євразії. Але навіть попри це, порівняно з країнами Європи, проекти зі створення електронних бібліотек якщо і започатковані в СНД, то перебувають у зародковому стані. Наприклад, у Відкритій Російській електронній бібліотеці, створеній на базі РДБ, лише 8,5 тис. книжок.

Приєднання України до проекту створення ЄЦБ видається необхідним щонайменше з двох причин. По-перше, сьогодні економічний розвиток країни, на відміну від індустріальної ери, визначає рівень доступу до сучасних знань та інформаційних технологій. Тому приєднання до ЄЦБ сприятиме побудові в Україні цифрового суспільства [19]. По-друге, участь України у проекті ЄЦБ стане реальним кроком, який засвідчить присутність нашої держави в європейському соціокультурному просторі та європейській колективній пам'яті.

Список використаних джерел

1. Europe's cultural and scientific heritage at a click of a mouse. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/information_society/activities/digital_libraries/doc/fact_sheet/fact_sheet.pdf
2. Електронна бібліотека об'єднає Європу [Текст] // Євробулетень. – 2006. – № 3. – С. 9.
3. Матвеева Е. А. Библиотека как фактор сохранения национальной идентичности в эпоху глобализации: Дис. ... канд. филос. наук: 09.00.11. – Омск, 2004. – С. 6.
4. США: библиотека Конгресса оцифрована на 10 %. – Режим доступу: <http://www.cnews.ru/news/line/index.shtml?2007/04/17/246115>
5. Завражний Д. В., Тихомирова Е. В. Тенденции развития электронных (цифровых) библиотек. – Режим доступу: <http://www.e-learningcenter.ru/news/?item=19>
6. Куйбышев Л., Браккер Н. Оцифровка, доступ и сохранение цифрового культурного и научного наследия: стратегия Европейской Комиссии. – Режим доступу: [ww.dvina-land.ru/culture/site/Publications/EoC/EoC2006-3/08.pdf](http://www.dvina-land.ru/culture/site/Publications/EoC/EoC2006-3/08.pdf)
7. i2010: Digital Libraries. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/information_society/activities/digital_libraries/doc/brochures/dl_brochure_2006.pdf

8. Лидеры шести европейских стран обсуждают возможность создания единой Европейской цифровой библиотеки. – Режим доступа: <http://www.ecsocman.edu.ru/db/msg/211219.html>
9. Баварська Державна бібліотека надає свої книги Google для цифрової обробки. – Режим доступу: <http://www.goethe.de/wis/bib/thm/akt/uk2332286.htm>
10. *Mühlbauer P.* «Da kann ich Sie beruhigen». Interview mit Dr. Rolf Griebel, Generaldirektor der Bayerischen Staatsbibliothek, zum Einstieg in Googles Digitalisierungsprojekt. – Режим доступу: <http://www.heise.de/tp/r4/artikel/24/24800/1.html>
11. *Giersberg D.* Weit mehr als Bucher-Scannen – Die Arbeit am Munchner Digitalisierungszentrum. – Режим доступу: <http://www.goethe.de/wis/bib/thm/vbb/de529150.htm>
12. К 2010 году в Европейской цифровой библиотеке будет 6 миллионов книг. – Режим доступу: <http://net.com-pulenta.ru/255974/>
13. The European Library. – Режим доступу: theuropeanlibrary.org
14. Конференция директоров европейских национальных библиотек (Conference of European National Librarians). – Режим доступу: <http://www.nlr.ru/inter/cenl.htm>
15. *Браккер Н. В., Куйбышев Л. А.* Координация деятельности по оцифровке культурного и научного наследия в Европе. – Режим доступу: www.minervaplus.ru/publish/rum2007-2.doc
16. European digital libraries : Frequently Asked Questions <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=MEMO/05/347>
17. Launch of European digital library «on track». – Режим доступу: <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=IP/07/1784>
18. European Parliament Resolution on i2010: towards a European digital library. – Режим доступу: http://www.europarl.europa.eu/oecil/DownloadSP.do?id=13928&num_rep=6854&language=en
19. Проект створення Європейської цифрової бібліотеки: можливості для України. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/Monitor/February/1.htm>